

de premier plan dans cette évolution. Voici l'opinion de M. Vos dans son article à la page 25 et suivantes : « L'ancien rhéteur, rompu aux traditions littéraires classiques, avait été rebuté, dès avant sa conversion, par la langue et le style décevants des traductions latines de l'Ecriture sainte. Il dut être exacerbé par le manque de formation du clergé; on en trouve encore un écho dans ses conseils aux catéchumènes plus instruits, auxquels il demande de ne pas se moquer des évêques et des ministres, invoquant Dieu avec des barbarismes et solécismes, sans même comprendre les mots qu'ils prononcent, ou en coupant les phrases en dépit du bon sens ... Leur incompétence et leur naïveté ne leur permettaient pas de déceler les textes qu'il valait mieux écarter ».

Néanmoins S. Augustin lui-même improvisait régulièrement, tâche facile pour un rhéteur expérimenté. On peut dire que sa réaction contre une improvisation libre s'explique par ses propres qualités d'homme érudit et lettré et de rhéteur. La rédaction de textes de prières et de livres de prières a été l'œuvre quasi exclusive d'évêques lettrés, sans qu'il y ait eu une tendance générale à uniformiser la liturgie pour toutes les églises latines. Une codification plus stricte et générale dans les siècles suivants peut se comprendre d'abord par la nécessité de parer à la formation déficiente du clergé et, d'autre part, par le souci des pouvoirs civils de couronner l'unité de leurs jeunes principautés par une certaine uniformité liturgique.

C. L. CAALS, O. Praem.

Over de functie der scriptoria

Prof. Dr. Ludo Milis schreef een belangrijk artikel, getiteld : *Charisma en administratie. Peiling naar de levensvatbaarheid van nieuwe religieuze orden aan de hand van de oorkondenleer (Als voorbeeld : de reguliere kanunniken van Arrouaise, 1097-1147)*, in *Archief- en bibliotheekwezen in België*, 1975, XLVI, afl. 1-2, blz. 50-69; afl. 3-4, blz. 549-566. Hierin onderzoekt de auteur een zestigtal oorkonden uit de beginperiode van Arrouaise, gegroepeerd per kanselarij of scriptorium; een zeer nuttige studie, die hoognodig ook voor Prémontré dient te worden ondernomen. In zijn inleiding tracht de schrijver vanuit dit onderzoek door te stoten tot meer algemene besluiten. Naast belangwekkende vaststellingen zoals het gebruik van de abtstitel (vanaf

1121) en de bloeiperiode tot 1147, die met Prémontré vergelijkbaar zijn en in grote lijnen met de hele groep van reguliere kanunniken, stelt de auteur dat bij een nieuwe stichting ten hoogste een of twee generaties de « charismatische periode » beleefden, waarna een sterke administratie, gevoerd vanuit het scriptorium, de leefbaarheid van het ordesverband moest waarborgen.

Deze stelling biedt veel stof tot vruchtbare reflectie en discussie. Ongetwijfeld kon het scriptorium een centraliserende functie hebben, maar daarnaast waren er vanzelfsprekend ook andere middelen om het ordesverband te verstevigen. De auteur van de *Vita Norberti* kende vooral aan het jaarlijks gesprek of generaal kapittel deze functie toe ¹⁾. Deze samenkomst betekende een jaarlijkse herbronning inzake geest en gebruiken, ook wanneer deze niet op schrift werden gesteld. Bij die gelegenheid of bij andere bezoeken aan de moederabdij werden ook afschriften van hagiografische en liturgische teksten meegenomen, die eveneens de eenheid van geest en observantie moesten bewerken. Daarnaast speelde de mondelinge overlevering een grote rol, zelfs in de periode van verschriftelijking die de twaalfde eeuw was. Indien de uitbreiding van de orde niet te overhaast verliep, hadden ten minste enkele leden van de nieuwe stichting zelf de geest en de gebruiken in de moederabdij aangeleerd door de praktijk. Tenslotte was er een tamelijk intens reisverkeer tussen de abdijen.

In hoeverre het scriptorium van Prémontré een centraliserende invloed heeft uitgeoefend, moet nog worden bestudeerd. Deze studie zal inderdaad moeilijk zijn, aangezien de oorkondenschat van Prémontré grotendeels verloren ging en het cartularium nog steeds niet werd uitgegeven ²⁾. Zonder op zulk onderzoek te willen vooruitlopen, zou het o.i. toch verwonderlijk zijn dat men het scriptorium zou ervaren als een « machtsapparaat » met een « onafhankelijk, vrij en zelfbewust optreden » (blz. 51-52). Van nature en statutair was het scriptorium immers een louter uitvoerend orgaan waarvan geen

¹⁾ *Vita A*, *MGH.*, *SS.*, XII, blz. 697 : « ... patres instituit, cum quibus loco determinato annuatim convenire statuit pro resarcienda dissolutione ordinis in recidendis superfluis et necessariis rebus salubriter instaurandis. » — Hugo van Fosses, bij wie de neiging tot centralisatie voor het eerst met zekerheid kan worden vastgesteld, gebruikte daartoe naast het generaal kapittel ook de pauselijke bullen, te beginnen met die van 12 april 1131.

²⁾ De uitgave van dit cartularium behoort, zoals men weet, tot de projecten van het Franse *Institut de recherche et d'histoire des textes*.

initiatieven uitgingen. Wanneer oorkonden werden neergeschreven, lag het initiatief daarvoor uiteraard bij de oorkonder; zelfs bij andere archivalische en verhalende teksten was de auteur er dikwijls op uit ten minste formeel naar een opdrachtgever te verwijzen.

Het is natuurlijk wel mogelijk dat de sterke persoonlijkheid van een *armarius*, *sacrista* of scholaster een leidende rol kon gaan spelen in de schriftelijke betrekkingen van zijn klooster met de buitenwereld. Evenzo kon een kanselier of aartskanselier zich een machtspositie uitbouwen in een koninklijke of pauselijke kanselarij. Denken we b.v. maar aan Adalbert van Mainz en Haimarik in het begin der 12de eeuw. Doch in abdijen schijnt die kans veel kleiner, juist vanwege het geringere politieke belang van de scriptoria en de ondergeschikte functie van de *officiales* die daar het werk leidden.

Men kan zich afvragen of de rol van het scriptorium in een klooster hier niet enigszins wordt overschat als waardemeter voor inwendige bloei of uitstraling naar buiten. De activiteit van het scriptorium kan een van de criteria ter beoordeling bieden, doch het zal niet moeilijk vallen kloosters aan te wijzen waarvan vrijwel geen geschriften uitgingen, waar zelfs geen eigen lokaal voor het scriptorium was voorzien, en die desondanks een intense activiteit aan de dag legden, b.v. als hospitaal, ontginningscentrum enz. en zelfs een grote uitstraling naar buiten kenden. In deze technologische tijd zoekt men ook in de monasteriologie tevergeefs naar een sluitende methode om begrippen als bloei, verval, hervorming van een klooster een meetbare dimensie te geven. In vele werken treft men een versluierde of openlijke gelijkschakeling aan van de economische bloei van een klooster, die meetbaar is, met de bloei van de instelling zonder meer, die zich aan de kwantitatieve methoden onttrekt. Hier is het parallellisme zeker onverantwoord.

De kwalitatieve en kwantitatieve activiteit van een scriptorium kan tot op zekere hoogte een waardemeter zijn voor het intellectuele peil van een klooster, maar wellicht niet veel meer dan dat. De onderzoeksmethode van Prof. L. Milis is zeer interessant doch lijkt meer adequaat voor « andere sociale bewegingen en organisaties » (blz. 566), die wellicht terecht op grond van hun briefwisseling kunnen worden beoordeeld, dan voor middeleeuwse abdijen.

De lezer vergete echter niet dat deze randbemerkingen enkel beogen de discussie omtrent de rol der scriptoria op gang te brengen en dat de

blijvende waarde van de studie van Prof. L. Milis ligt in de oorkondenkritiek van een bewonderenswaardig aantal instellingen.

Mankevosstraat 71
B — 1860 Meise.

W. M. GRAUWEN

Een verhandeling over de vroegste geschiedenis van Cappenberg

Over weinig abdijen werden de laatste jaren zoveel grondige studies gemaakt als over Cappenberg. Een eerste merkwaardig boek werd geschreven door Herbert Grundmann ¹⁾. Daarna wijdde Dr. Gerlinde Niemeyer een lang en degelijk artikel aan de *Vitae* van Godfried van Cappenberg ²⁾ en in 1972 werd de hier besproken verhandeling aan de Keulse Universiteit verdedigd. Zij werd vrijwel onmiddellijk gepubliceerd ³⁾, wat eveneens een niet te onderschatten voordeel is dat, spijtig genoeg, aan weinig proefschriften wordt toegekend.

Een eerste deel van het werk van Manfred Petry bestaat uit een grondig diplomatisch onderzoek van de 75 twaalfde-eeuwse oorkonden van Cappenberg. Uiteraard is zulke studie moeizaam en de weergave ervan zeer technisch, doch dit voorbereidend werk is noodzakelijk om tot ernstige resultaten te kunnen komen ⁴⁾. M. Petry komt tot het besluit dat 18 van de 75 oorkonden vervalsingen zijn, dus bijna een vierde. De bewijsvoering lijkt bijzonder degelijk en men mag verwachten dat ze in grote lijnen lange tijd zal standhouden.

In een tweede deel trekt M. Petry de besluiten uit zijn oorkondenkritiek, doch biedt in feite veel meer dan enkele verbeteringen aan de twaalfde-eeuwse Cappenbergse geschiedenis. Hij behandelt tevens de stichtingsgeschiedenis van Prémontré, Floreffe, Sint-Maarten te

¹⁾ H. GRUNDMANN, *Der Cappenberger Barbarossakopf und die Anfänge des Stiftes Cappenberg*, Graz, Keulen, 1959, Münstersche Forschungen 12.

²⁾ G. NIEMEYER, *Die Vitae Godefridi Cappenbergensis*, in *Deutsches Archiv*, 1967, XXIII, blz. 405-467.

³⁾ M. PETRY, *Die ältesten Urkunden und die frühe Geschichte des Prämonstratenserstiftes Cappenberg in Westfalen (1122-1200)*, in *Archiv für Diplomatik*, 1972, XVIII, blz. 143-289; 1973, XIX, blz. 29-150.

⁴⁾ De verwaarlozing van het bronnenonderzoek en vooral van de kritische studie der oorkonden is ongetwijfeld de meest opvallende lacune in de premonstratenzer monasteriologie.